

Gabriel Genovart

San Antonio... sota el cel estrellat de Texas

Mai no hauria sospitat, en els anys de la infantesa, que el meu poble d'Artà pogués haver tingut qualque tipus de relació o qualque punt de tangència o contacte, per remot que fos, amb l'univers fascinant del *Far West*, amb aquelles pel·lícules que tant sovint es projectaven a les pantalles de les dues sales de cine que funcionaven aleshores a la meua vila natal: el *Teatre Principal* i l'*Oasis Cinema*. En tot cas, l'únic element del meu petit i domèstic món vilatà que em permetia establir un nexa de semblança o similitud amb el "llunyà Oest" del cinema era el vell tren. Aquell tren de màquina de carbó i vagons de fusta, que arribava ranquejant i espasmòdic fins Artà (que era final de trajecte), hagués pogut figurar perfectament, sense produir cap sensació d'anacronisme, a qualsevol *western*. Però, llevat d'aquell vetust ferrocarril, que devia de ser de fabricació aproximadament coetània amb l'època de la co-

lonització del salvatge Oest (o, si més no, fet poc més o manco amb el mateix motlle), res no hi havia en el meu limitat món rural i quotidià que tingués quelcom a veure o es pogués relacionar mínimament amb els "grans horitzons" d'aquelles pel·lícules.

No obstant, sí que hi havia, almenys, un vincle entre el meu reduït món artanenc i els vasts confins de l'Oest. Un vincle potser oblidat, però que no per això deixava de ser rigorosament històric i real. Una connexió que vaig des-

conèixer durant molt de temps i que, quan la vaig descobrir, a més d'omplir-me de goig, va fer que una pel·lícula menor del gènere adquirís, dins les meves apreciacions cinèfiles, una consideració molt singular. La pel·lícula en qüestió era *San Antonio*, una producció en technicolor de la Warner Bros de 1949, dirigida per David Butler i interpretada per Errol Flynn i Alexis Smith. Però... ¿quina relació hi podia haver entre el llegendari Oest i el meu poble i, més concretament, entre *San Antonio* i Artà?

D'altra banda (i amb independència de la relació que més endavant explicarem), les circumstàncies havien volgut que aquell *western* de David Butler hagués assolit una certa rellevància dins la petita història de l'exhibició cinematogràfica a la meua vila nativa. *San Antonio* havia estat, precisament, la pel·lícula escollida per inaugurar amb tota solemnitat, l'any 1949, la remodelació del Teatre Principal; un vell coliseu construït el 1910 i bellament reformat dins la dècada

dels anys quaranta, que fou en el decurs de la seva existència (finida brutalment a causa del paorós incendi que el va destruir per complet l'any 1984) un dels recintes teatrals i cinematogràfics més dignes i elegants de tota la part forana mallorquina.

Els dissabte dia 24 i el diumenge dia 25 de setembre de 1949 obrí les portes al públic el nou teatre restaurat. El programa elegit per a una ocasió tan assenyalada va ser el següent: *Doble boda* amb William Powell i Myrna Loy com a pel·lícula de complement i *San Antonio* de pel·lícula "bona". Jo era molt menut aleshores —no tenia més que cinc anys—, però record vivament aquell esdeveniment que la gent d'Artà va viure amb notable expectació. També jo, infant puer, vaig anar-hi, al cinema, a la sessió de tarda del diumenge; i mai no oblidaré la impressió que em causaren —anar llavors al cine era com entrar en una espècie de nova dimensió— aquelles llànties laterals del renovellat teatre que simulaven torxes i s'apagaven lentament just abans de començar la projecció. Guard també, de llavors ençà, el petit pasquí o "programa de mà" que publicitava l'efemèride, en el dors del qual es podien llegir aquestes frases de propaganda: *El únic amor, el oro. La única ley, el revólver. El único precio, la muerte*. Juntament amb aquell pasquí, vaig conservar durant molt de temps un record nostàlgic i borros de *San Antonio*, fins que la televisió i el vídeo em permeteren recuperar i estar —fins allà on és possible recuperar i estar aquestes coses— aquella inoblidable tarda de cine. Però el que jo no sabia aleshores, ni segurament devien saber tampoc els qui havien programat aquella pel·lícula ni cap dels espectadors que abarrotaren la sala a les diverses funcions d'aquell cap de setmana, era que la ciutat texana de San Antonio, que donava títol a aquell *western* de la Warner Bros, més de dos segles i mig enrere l'havia fundada... un artanenc!

Dubt moltíssim que l'any 1949 hi hagués algú (tret per ventura de qualque selecte erudit local d'aquests que quasi mai no solien anar al cinema) que tingués notícia en el meu poble d'un tal Damià Massanet. Damià

...era que la ciutat texana de San Antonio, que donava títol a aquell western de la Warner Bros, més de dos segles i mig enrere l'havia fundada... un artanenc!

Massanet i Gili, un frare menor franciscà, nascut a Artà a mitjan segle XVII, que tingué un paper decisiu en la colonització dels territoris situats al nord de Río Grande i que mereix amb tota propietat l'apel·latiu d'"evangelitzador de Texas", així com anys més tard fra Juníper Serra (1713-1784) ho fou de Califòrnia.¹

Fins a tal punt és així, que aquest religiós, després d'haver fundat l'any 1688 la missió de Santiago del Valle, a Coahuila, i després d'haver participat amb Alonso de León en el descobriment de la badia texana de l'Espíritu Santo, partí terra endins per instituir les primeres missions conegudes en aquelles latituds, on el frare artanenc romangué fins l'any 1693. La primera expedició d'ocupació de Texas havia partit el 22 de març de 1690. Comandava el destacament de soldats el ja esmentat Alonso de León i l'acompanyaven Damià Massanet juntament amb altres dos religiosos mallorquins, Miquel Fontcuberta i Antoni Bordoy, i un franciscà català que nomia Francesc Casañas. L'expedició arribà a la badia de l'Espíritu Santo el 22 de març de 1690 i s'endinsà cap al nord, en territoris fins aleshores pràcticament desconeguts, per fundar, a la vorera del riu Neches, una primera missió que fou coneguda amb el nom de San Francisco de los Texas i que quedà sota la tutela del pare Fontcuberta. Posteriorment, es va crear la nova missió de Jesús, María y José i, l'any següent, en una segona incursió, arribaren deu franciscans més per enfortir la presència espanyola i adoc-trinar les tribus indígenes. Un cop s'hagué assentada aquella nova frontera, que

su -

posava un escut protector i reforçava notablement la influència de la corona castellana a les terres de Texas, els expedicionaris retornaren a Nova Espanya per informar el virrei, el qual, satisfet d'aquells resultats, disposà una tercera expedició. I fou en el curs d'aquesta tercera incursió en territori texà (que tenia com a primera provisió l'auxili de les missions ja fundades i la creació de vuit missions més entre els rius Sabinas i Neches), que el pare Damià Massanet i el capità Domingo de Thérán, el dia 13 de juny de 1691, fundaren la ciutat de San Antonio, a una regió que aleshores poblava la tribu índia dels *Papayos*.

Cal prestar atenció a la data precisa d'aquesta fundació: el dia 13 de juny..., això és, el dia de Sant Antoni de Pàdua. Si tenim en compte que solia ser freqüent batejar amb el nom del sant del dia la fundació d'un nou assentament colonial, tot fa pensar que el qui va induir a posar el nom de "San Antonio" degué ser, sobretot, el frare d'Artà. D'aquesta manera, Damià Massanet no únicament feia honor a la festivitat franciscana d'aquell jorn sinó també al qui era el sant titular del convent de frares menors del seu poble; aquell convent on el missioner s'havia format de petit i que pertanyia a l'orde a la qual havia acabat professant com a religiós.

Però, ¿com havia anat a parar per aquells verals un artanenc a finals del segle XVII? La figura d'aquest "evangelitzador de Texas" que fou Damià Massanet,

com posteriorment, ja dins el segle XVIII, la figura del franciscà petrer Juníper Serra (anomenat l'"apòstol de Califòrnia"), no s'expliquen sense la labor prèvia i gegantina d'un altre frare de l'orde menor franciscana natural també de Artà: el pare Antoni Llinàs i Massanet (1652-1693). Antoni Llinàs, que els historiadors han qualificat amb tota justícia com a "missioner de missioners", va recollir l'antiga, bella i fracassada utopia lul·liana dels Col·legis Missionals per projectar-la amb èxit, a través dels seus col·legis de *Propaganda Fide*, cap a les noves terres d'Amèrica. Sobre la base de la primera institució d'aquesta naturalesa fundada per Llinàs, el col·legi de Santa Cruz a la ciutat de Querétaro de la Nova Espanya, i les filials que després la seguirien a la ciutat de Mèxic i a Zacatecas, es va possibilitar la colonització i evangelització (i, al capdavant, la submissió a la corona espanyola) de les vastes extensions situades al nord de Río Bravo i Río Grande que, amb el temps, esdevindrien espais mitològics del *western*: l'Alta Sonora, Texas, Arizona, Califòrnia, Colorado, Nuevo Méjico..., a la vegada que s'incorporava en aquella geografia (i a la que més tard seria la iconografia i l'escenografia westerniana) la figura del frare franciscà i els temples missionals d'austera arquitectura barroca que hem pogut veure a moltes pel·lícules del gènere.

Cal ressaltar també que els con-queridors espanyols i els missioners que els acompanyaven (franciscans i d'altres ordes) con- tri-

...de les vastes extensions situades al nord de Río Bravo i Río Grande que, amb el temps, esdevindrien espais mitològics del western: l'Alta Sonora, Texas, Arizona, California, Colorado, Nuevo Méjico...

buïren a forjar amb la seva imaginació desfermada el que seria el gran mite del Nord, que alimentaria, dos segles després, el "somni de l'Oest" dels pioners nord-americans que avançaven amb les seves caravanes cap a les noves fronteres obertes. Abans que existís un "somni de l'Oest", hi hagué, en efecte, un "somni del Nord". Tot un enfilall de llocs meravellosos, centres còsmics, indrets màgics i territoris d'utopia del vell imaginari col·lectiu de la humanitat reaparegueren projectats sobre el misteri d'aquelles terres ignotes situades a l'enigmàtic septentrió de la Nova Espanya enllà les aigües de Río Grande, que molts, després del descobriment d'Amèrica, havien identificat en principi com els extrems orientals del continent asiàtic. Mites com el del *Paradís Terrenal*, l'*Illla d'Ofir*, l'*Eldorado*, la *Gran Quivira*, l'estret d'*Aniàn*, la *Font de la Joventut*, la *Llacuna d'Or*, la *Ciutat del Rei Coronat*, les seus episcopals l'*Antília*, les illes *Rica de l'Or* i *Rica de la Plata* i les *Set Ciutats de Cibola* foren alguns d'aquests espais fabulosos, producte d'una geografia il·lusòria i una cartografia fantàstica, que se cercaren àvidament.² I aquells visionaris que els cercaven romanien convençuts que, més tard o més d'hora, s'arribarien a topar amb aquests indrets llegendaris. I, fins i tot, hi havia qui assegurava —fra Marcos de Niza, per exemple— que, en qualche expedició solitària i agosarada, ja els havia albirat, com en un deliri, aquests llocs: terres ufanoses en tota classe de riqueses i poblades dels éssers més estranys (unicorns, grifs,

amazones...), regnes increïbles on s'aixecaven ciutats encantades fetes d'or i de pedres precieuses i banyades per rius d'aigües de plata. Tot plegat, quimeres, curolles i il·lusions. Dèries i fantasies que impulsaren uns homes ardits a creuar rius, traspasar barres muntanyoses, penetrar boscos i travessar deserts, tot cercant uns destins portentosos fets del mateix material fonedís amb què es teixeixen els somnis.

Tornem, però, a *San Antonio*, aquella pel·lícula de la Warner que portava per títol el nom d'una ciutat texana que avui s'acosta ja als vuit-cents mil habitants i que un llunyà tretze de juny, onomàstica de Sant Antoni de Pàdua, va fundar un artanenc oblidat. Oblidat, perquè, a diferència d'Antoni Llinàs, no hi ha ni un carreró estret, ni una petita plaça, ni una trista làpida que recordi el nom de Damià Massanet en el seu poble natal. Si guard un afecte especial per aquesta vella pel·lícula, més que pels seus intrínsecs valors artístics (que també els té), és en raó de totes les circumstàncies extracinematogràfiques que més amunt s'han detallat. Pels mateixos motius, una de les seves seqüències figura entre els meus moments preferits de tota la història del western. És aquell moment en què una radiant Alexis Smith, davant els ulls enamorats d'Errol Flynn, canta en el *saloon* més important de San Antonio un bella cançó. I, a mitjan cançó, fa una pausa per recitar aquestes pa-

raules: "¿Heu contemplat qualche vegada la brillantor platejada de la lluna sota el cel estrellat de Texas i dirigit el vostre esguard cap a l'horitzó mentre la remor de la brisa arriba fins a la vostra oïda com una meravellosa melodia? ¿Us heu passejat mai per la vorera del vell Río Grande? ¿Heu vist el color morat de la sàlvia? ¿Heu observat aquesta llum màgica i misteriosa que il·lumina suauement el firmament? ¿Heu omplert en qualche ocasió les pàgines d'un diari sota la mirada atenta de milers d'estrelles que et semblen murmurar: 'Tan sols sota el cel de Texas es sentirà com en el Paradís'?"

Sempre que veig *San Antonio*, en arribar a aquest punt me'n record del meu país, el seràfic Damià Massanet. I em deman: ¿Es degué passejar per la vorera del vell Río Grande? ¿Va aspirar el perfum de les flors morades de la sàlvia mentre contemplava la clavor platejada de la lluna reflectida a les aigües del riu immens? ¿S'hi trobà, sota el cel estrellat de Texas, com si estàs en el Paradís...?

Possiblement les va experimentar, totes aquestes sensacions, aquell franciscà. Ara, el que sí és ben cert i segur és que, juntament amb Alonso de León, escrigué un diari. Un *Dietari* en el qual es donava notícia de les peripècies i aventures que visqueren a les terres texanes. Aventures que foren sovint desventures, car l'itinerari missioner de Damià Massanet fou molt més un camí d'espines que no pas un camí de roses. Perquè, segons conta el seu propi relat i narren també altres cròniques (com, per exemple, la de fra Isidro Félix d'Espinosa), aquell

TEATRO PRINCIPAL - Artá

Sábado 24 y Domingo 25 de septiembre de 1949

SAN ANTONIO
(EN TECNICOLOR)

ERROL FLYNN   **ALEXIS SMITH**

El único amor, el oro   La única ley, el revólver   El único premio, la muerte

DOBLE BODA
WILLIAM POWELL   **MYRNA LOY**

"LA ACTIVIDAD" - ARTÁ

Tant uns com els altres, en definitiva, eren d'aquests homes que pensen que hi ha d'haver qualche lloc en el món en el qual siguin possibles els somnis

frare d'Artà va quedar al davant de la missió de San Francisco de los Texas amb un total de quinze soldats. Però, d'aquells soldats, escriu Espinosa que *"unos se murieron, otros se vieron fugitivos y sólo quedaron nueve, que como solos y libertados no sabían mantenerse en la continencia debida a un cristiano, quitando muchas veces a los indios sus propias consortes; y de eso resultaba gran escándalo y muchas quejas de los indios, que daban a los Padres, sin poder remediarlo ni con predicarles, ni con darles saludables consejos; porque como les faltaba no sólo el temor de Dios, sino también de los hombres, no tenían quien los refrenase..."*

La situació es va anar deteriorant progressivament, fins el punt que el virrei de la Nova Espanya, el comte de Galve, davant el caire que prenién les coses, trobà aconsellable desmantellar provisionalment les fundacions missioneres de Texas. L'any 1696 va morir, assassinat pels indis, el pare Casañas, i de cada vegada es feia més patent i temible el perill de les forces militars franceses que, des de la Louisiana, a l'est del Mississipi, estaven a l'aguait, àvides de caure sobre aquells territoris estratègics i de desafiar el domini del rei d'Espanya. Malgrat tantes adversitats, res de tot això no va fer que es retessin Massanet ni els altres missioners franciscans que, replegats momentàniament a les bases dels seus col·legis de *Propaganda Fide*, projectaren i aconseguiren, des d'aquella plataforma apostòlica, recuperar de bell nou el control, a partir de 1700, de les antigues missions texanes. Però aquesta vegada, això sí, procuraren que els soldats que els acompanyaven en l'ocupació portassin les seves pròpies dones.

Eren, aquells franciscans, de la raça indomable dels homes utopistes i visionaris. Els frares seràfics havien

arribat a Amèrica a patir del segle XVI portant entre cella i cella aquell somni mil·lenarista de la Nova Jerusalem imaginada per Joaquim de Fiore: l'establiment d'un regne cristià perfecte de justícia i de pau que no havia estat possible a la vella Europa. Pensaren, en principi, que havia de ser la Nova Espanya el lloc de la fundació d'aquest regne ideal anunciat a l'Apocalipsi. Després, l'imaginaren a les terres del septentrió, més amunt de Río Grande, on creen que es trobava la quimèrica Gran Quivira i els altres llocs fantasiosos que només existien a l'atlas mental de les seves fabulacions. Curiosament, en aquestes utopies, hi coincidiren després aquells colons pietistes, quàquers, mormons etc., que, des de les seves respectives sensibilitats religioses, projectaren en el segle XIX, sobre aquelles mateixes terres, el seu propi "somni de l'Oest": la creació d'una societat fraternal i feliç a una terra nova i ubèrrima, lluny de les misèries i corrupcions del "vell món" europeu. Tant uns com els altres, en definitiva, eren d'aquests homes que pensen que hi ha d'haver qualche lloc en el món en el qual siguin possibles els somnis.

Antoni Llinàs, Damià Massanet i Juníper Serra participaren d'aquesta idea i la imaginaren realitzada en els espais geogràfics que després forma-

rien part important d'aquell Oest de les nostres pel·lícules. Quan veig *San Antonio* i sent Alexis Smith que demana al seu auditori del *saloon* (com si ho fes també al públic espectador de la pel·lícula) si han escrit mai les pàgines d'un diari sota el firmament d'aquelles terres banyades pel vell Río Grande, tinc ganes de contestar-li: Sí, hi hagué una vegada un artanenc somniador que, fa més de tres-cents anys, en va escriure un, de diari. Un diari, sota el cel estrellat de Texas.

Notes

(1) Veg. PICAZO, A. *Mallorquines en la colonización de Texas*. Palma de Mallorca: El Tall, 1993.

(2) Veg. PICAZO, A. *L'espai imaginari i la colonització d'Amèrica del Nord*. Palma de Mallorca: El Tall, 2003

